

СУЧАСНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У ПЕДАГОГІЧНІЙ ТЕОРІЇ

У статті представлені результати теоретичного аналізу науково-педагогічної літератури щодо сучасного стану розробленості проблеми формування професійної культури майбутніх фахівців. Автором розглянуто та проаналізовано основні підходи до визначення сутності процесу формування професійної культури, структури професійної культури та фактори, що впливають на її формування. Також у статті представлені організаційно-педагогічні умови формування професійної культури та шляхи її вдосконалення в освітньому процесі.

Ключові слова: професійна підготовка, професійна культура, майбутній фахівець, соціальний працівник, структура, компоненти, організаційно-педагогічні умови, шляхи формування.

В статье представлены результаты теоретического анализа научно-педагогической литературы касательно современного состояния изученности проблемы формирования профессиональной культуры будущих специалистов. Автором рассмотрены и проанализированы основные подходы к определению сущности процесса формирования профессиональной культуры, структуры профессиональной культуры и факторы, влияющие на ее формирование. Также в статье представлены организационно-педагогические условия формирования профессиональной культуры и пути ее совершенствования в образовательном процессе.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, профессиональная культура, будущий специалист, социальный работник, структура, компонент, организационно-педагогические условия, пути формирования.

The aim of the article is the analysis of pedagogical literature on the issue of formation of professional culture of the future experts in the conditions of learning in higher education. Particular attention is paid to the study of existing approaches to understanding of the problem of formation of professional culture of the future social workers. The author has studied approaches to understanding the essence of the process of formation of professional culture, of the existing structural models of professional culture of the future experts, and reviewed the factors that influence the formation of this phenomenon. The article also described the organizational and pedagogical conditions of formation of professional culture and the ways of its development in the period of study at the university. On the basis of pedagogical literature analysis, the author concluded that the formation of a professional culture is a prerequisite for the development of a comprehensive, harmonious personality of a future

social worker, with a high level of professionalism. The formation of such a specialist, is the main task of modern professional education. Prospects for further research, the author considers the creation of the model of professional culture of the future social workers.

Key words: *training, professional culture, the future specialist, social worker, structure, components, organizational and pedagogical conditions, ways of formation.*

Постановка проблеми. В умовах глобальних змін, які зараз відбуваються в українському суспільстві, в умовах євроінтеграції освітнього простору та у зв'язку зі змінами у системі вищої освіти, зростаючій конкуренції на ринку праці актуальності набуває проблема формування гармонійно та всебічно розвиненої особистості фахівця. Особливої уваги вимагає проблема формування професійної культури майбутніх фахівців соціальної сфери, адже специфіка цієї професії лише підсилює таку необхідність.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням проблем професійної підготовки соціальних працівників займалися багато дослідників, серед яких О. Безпалько, І. Зверева, З. Кияниця, В. Кузьмінський та ін. Проблеми структури професійної культури майбутніх фахівців, педагогічних умов її формування та шляхів розвитку розглядали П. Абрамова, А. Алексюк, О. Бартків, Ю. Безрученков, П. Воловик, О. Кульчицька, М. Кузьмінов, І. Модель, А. Мясоєдов, С. Сисоєва, А. Трудков, О. Хмельницька. Структуру професійної культури майбутніх фахівців соціальної сфери досліджували Н. Бочарнікова, Н. Варгіна, М. Гусак, Т. Спіріна та ін.

Мета статті – аналіз науково-педагогічної літератури щодо сучасного стану досліджень проблеми формування професійної культури майбутніх фахівців.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш за все, на нашу думку, варто охарактеризувати існуючі підходи до проблеми формування професійної культури. Серед таких підходів визначають системний, культурологічний, аксіологічний та компетентнісний.

Досить ґрунтовно методологічні підходи до формування професійної культури охарактеризовано О. Хмельницькою. Як один із основних, вчена вирізняє системний підхід. На думку дослідниці, системний підхід дає можливість описати педагогічний інструментарій, визначити весь комплекс факторів, що впливають на ефективність пізнання та оволодіння професійною культурою і зрозуміти механізм взаємодії цих факторів. О.Хмельницька перевагу системного підходу вбачає у його можливостях розглядати професійну культуру як цілісну систему, визначити її складові компоненти, системотворчий чинник її формування, основні умови формування професійної культури. Академік С. Гончаренко стверджує, що саме системний підхід застосовують задля розробки складних комплексних довгострокових програм з розв'язання найважливіших

освітньо-виховних проблем. Не менш важливим підходом у процесі формування професійної культури, на погляд О. Хмельницької, є культурологічний, реалізація якого передбачає, що кожен студент, будучи суб'єктом пізнавального процесу, визначає найбільш прийнятні концепції та теорії, які згодом стають фундаментом його професійного становлення, а також рівень його загальної та професійної культури. Сутність аксіологічного підходу полягає у створенні таких умов, за яких майбутні фахівці засвоюють професійні цінності, які згодом будуть проектувати на професійну діяльність. Також у дослідженні О. Хмельницької багато уваги було приділено компетентнісному підходу до проблеми формування професійної культури. У дослідженні вченої компетентнісний підхід розглядається як єдина система визначення цілей, відбору змісту, організаційного і технологічного забезпечення процесу підготовки на основі визначення певних компетенцій, що гарантує високий рівень професійної культури [13, с. 84].

Варто зазначити, що науковці по різному визначають сутність процесу формування професійної культури. Наприклад, В. Семиченко розглядає процес формування професійної культури у сенсі допомоги майбутньому фахівцю усвідомити сутність обраної професії, вимоги до її виконання, цілі, зміст та функції професійної діяльності, можливі індивідуальні стратегії виконання професійних обов'язків, специфіку професійної майстерності і способи оволодіння нею, прийоми творчої адаптації до змісту і структури професійної діяльності [11, с. 114].

У свою чергу А. Музальов вважає, що формування професійної культури як процес є інтеріоризацією цінностей професійної діяльності в основні ціннісні орієнтації та внутрішню культуру майбутнього фахівця. На думку дослідника, цінності визначають ставлення індивіда до професійної діяльності, професійну та громадянську позицію, подальші успіхи у професійній діяльності [6].

Також, на нашу думку, необхідно описати існуючі підходи до визначення структури професійної культури, адже для того щоб усвідомити суть цього феномену необхідно розуміти які складові компоненти входять до його структури.

І. Модель у структурі професійної культури вирізняє два основних компоненти: пракселогічний та ментальний. Практиологічна сторона характеризує спосіб взаємодії суб'єкта праці з її знаряддями та інструментами, а також ступінь його готовності до виконання конкретного виду професійної діяльності. Ментальна сторона є інтегральною характеристикою свідомості та самосвідомості суб'єкта професійної культури та естетичних передумов діяльності [5].

Більш розширену структуру професійної культури запропонував А. М'ясоєдов. Вчений вважає, що у структурі професійної культури лежать такі компоненти: гносеологічний, організаційно-практиологічний, комунікативний, інформаційний, нормативно-регулятивний та аксіологічний. Гносеологічний блок базується на системі загальних та професійних знань,

культури професійного мислення. Організаційно-праксеологічний компонент включає в себе практичні професійні уміння та навички. Комунікативний компонент характеризує наявність умінь та навичок, необхідних для професійного спілкування. Інформаційний компонент передбачає взаємодію усіх суб'єктів професійної системи на основі обміну інформацією. До складу нормативно-регулятивного компоненту входять норми, зразки та програми поведінки, які спрямовують та упорядковують діяльність, поведінку та відносини суб'єктів професійної субкультури. Основою аксіологічного блоку виступають загальнолюдські та професійні цінності, ідеали, традиції, звичаї, професійні якості, символи та міфи [7].

О. Власюк розглядає професійну культуру як єдність та взаємодію таких складових: тезаурус та кругозір, як характеристика пізнавальної здатності та інтелектуального потенціалу; вміння і здібності як предметно-практичний досвід особистості; діапазон інтересів, рівень духовних ідеалів, світогляд, як соціальна спрямованість особистісної культури норми і методи, як регулятори вчинків і дій; культура почуттів, як уособлення гуманістичної спрямованості спілкування, що визначає естетичну насиченість поведінки та діяльності [3].

У дослідженні професійної культури фахівців сфери ресторанного господарства Ю. Безрученков виокремлює мотиваційно-ціннісний, діяльнісний та когнітивний компоненти. На думку дослідника, мотиваційно-ціннісний компонент професійної культури відображає свідомий вибір особистості реалізовувати свої здібності та інтереси в обраній професії, оволодіти для цього професією, яка усвідомлюється як цінність, відповідально та творчо здійснювати професійну діяльність на морально-етичному підґрунті. Діяльнісний компонент полягає у можливості фахівця застосовувати способи та прийоми професійної діяльності для розв'язання різних завдань. Когнітивний компонент, на погляд вченого, є сукупністю професійно важливих та загальнокультурних знань [1].

Дослідники А. Алексюк, П. Воловик, О. Кульчицька С. Сисоєва, у своїй монографії виокремлюють у структурі професійної культури соціальний, власне професійний та морально-мотиваційний компоненти. Показником соціального компоненту є вміння працювати в колективі, самодисципліна, ініціативність, соціальна і творча активність, відповідальність за результати праці. Професійний компонент вказує на рівень компетентності, організації, раціональний розподіл часу, технологічну дисципліну, економічну та екологічну грамотність. Морально-мотиваційний компонент виражається у ставленні до праці як потреби, а також свідомості, сумлінності, потреби в самоосвіті та самовдосконаленні, багатстві духовної культури [10, с. 133].

Результатом досліджень феномену професійної культури майбутніх фахівців є визначення педагогічних умов, розробка шляхів її формування та вдосконалення. Аналіз останніх наукових досліджень показав, що це досить перспективний напрям, тому ми вважаємо за потрібне представити деякі положення науковців щодо шляхів формування професійної

культури майбутніх фахівців у найрізноманітніших галузях виробничої та невиробничої сфер професійної діяльності.

Т. Тарасенко, досліджуючи професійну культуру фахівців-філологів визначає ряд педагогічних умов її формування. Першою умовою, на думку дослідниці, є забезпечення стійкої позитивної мотивації студентів завдяки удосконаленню змісту навчання на основі структурно-логічного аналізу професійної культури як системи соціальних якостей. Другою умовою є впровадження у навчальний процес спецкурсу, завданням якого є цілеспрямоване формування професійної культури майбутнього фахівця. Третя педагогічна умова полягає в інтеграції змісту навчальних фахових дисциплін. Не менш важливим є дотримання логічної послідовності теоретичного та теоретико-практичного етапів формування професійної культури. Останньою умовою дослідниця визначає здійснення педагогічного моніторингу, залучення студентів до активної педагогічної діяльності, та інше [12].

Педагогічні умови формування професійної культури розглядалися також у дослідженні Л. Нікіфорової. На погляд вченої, для ефективного формування професійної культури необхідна реалізація двох основних педагогічних умов. В першу чергу дослідниця наголошує на необхідності формування у студентів професійних та особистісних якостей, які і є складовими професійної культури. Друга педагогічна умова полягає у виконанні інтерактивних форм і методів навчання, що сприяють формуванню у студентів професійних здібностей, необхідних для успішної професійної діяльності [8, с. 56].

О. Новицька визначає педагогічні умови формування професійної культури студентів педагогічного вищого навчального закладу. Педагогічні умови дослідниця розділяє на дві групи: зовнішні та внутрішні. До зовнішніх педагогічних умов вчена відносить включення в освітній процес адекватних теоретичних моделей, професійно-педагогічний вплив на усі сфери особистості, принцип інтеграції у розробці змісту освіти. У свою чергу, до внутрішніх педагогічних умов належить розвиток адекватної мотивації, реалізація диференційованого та індивідуально-особистісного підходу до навчання, застосування в освітньому процесі навчально-педагогічних задач евристичного, дослідницького та творчого характеру [9, с. 121].

Організаційно-педагогічні умови формування професійної культури майбутніх соціальних педагогів визначені дослідницею І. Клемантович. До таких умов належать: гуманізація та гуманітаризація загальної та професійної освіти; створення комфортного гуманітарного середовища; оновлення змісту загальної та професійної освіти; організація цілісного педагогічного процесу і його орієнтація на формування мотиваційних передумов розвитку професійної культури; творче середовище для реалізації професійних здібностей; технологічне забезпечення для формування професіоналізму на етапах базової, професійної, після вузівської професійної освіти; наявність навчально-методичного комплексу [4, с. 8–9].

Отже, як бачимо, дослідники постійно намагаються розробляти

шляхи формування професійної культури. Деякі з них наголошують на необхідності використання інноваційних педагогічних технологій, інші надають перевагу впровадженню спеціальних програм та спецкурсів. Але єдине у чому дослідники досягли згоди, це те, що для формування професійної культури майбутніх фахівців беззаперечною умовою є удосконалення змісту навчальних дисциплін, інтеграція різних видів підготовки, в процесі якої закладаються основи професіоналізму.

Окремо необхідно охарактеризувати стан досліджень проблеми формування професійної культури майбутніх соціальних працівників, адже саме професійна культура фахівців цього профілю є предметом нашого дослідження. Варто зауважити, що у науково-педагогічній літературі феномен професійної культури майбутніх соціальних працівників недостатньо вивчений, але все ж таки положення деяких досліджень можемо розкрити.

Розглядаючи процес формування професійної культури майбутніх соціальних працівників Н. Бочарнікова також запропонувала декілька педагогічних умов. Окрім впровадження спецкурсу, як основної педагогічної умови, вчена наголошує на необхідності включення у зміст роботи в період практики індивідуальних завдань, спрямованих на формування активної суб'єктної позиції студентів у вияві своїх професійних і творчих інтересів через реалізацію проектної діяльності. Наступна умова, визначена дослідницею, полягає у включенні волонтерської діяльності студентів для розвитку професійно важливих якостей і накопичення досвіду керівництва соціально-значущою діяльністю [2].

Висновки і перспективи. Отже, проаналізувавши сучасний стан досліджень у галузі професійної культури, бачимо, що ця проблема є досить актуальною в умовах сьогодення. В той же час проблема формування професійної культури майбутніх соціальних працівників є недостатньо дослідженою у сучасній науці. Ми охарактеризували існуючі підходи до проблеми формування професійної культури, ознайомились із положеннями щодо визначення структури професійної культури фахівців різноманітних спеціальностей. Також нами були розглянуті організаційні та педагогічні умови формування професійної культури та шляхи її вдосконалення в освітньому процесі. Дослідники по-різному розуміють сутність цього феномену, по-різному визначають його структурні компоненти та пропонують різні педагогічні умови та шляхи формування, але консенсусу вони знаходять у твердженні, що професійна культура є невід'ємною умовою формування цілісної особистості фахівця з високим рівнем професіоналізму, здатного до продуктивної та ефективної професійної діяльності.

Перспективу подальших розвідок ми вбачаємо у можливості на основі результатів аналізу побудови моделі професійної культури майбутніх соціальних працівників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Безрученков Ю. В. Формування професійної культури фахівців готельно-ресторанного господарства як науково-педагогічна проблема /

- Ю. В. Безрученков // Педагогіка і психологія професійної освіти: Науково-методичний журнал. – 2013. – № 2(278). – С. 28–36.
2. Бочарникова Н. А. Педагогические условия формирования профессиональной культуры будущих социальных работников / Н. А. Бочарникова // *Фундаментальные исследования*, 2011. – № 12. – Ч.4. – С. 738–74.
 3. Власюк О. Структура професійної культури сучасного фахівця / О. Власюк // *Наукові записки. Серія «Психологія»*, 2008. – № 11. – С. 29.
 4. Клемантович И. П. Формирование профессиональной культуры социальных педагогов в процес се вузовского образования: автореф. дис. канд. пед. наук / И. П. Клемантович. – М., 2010. – 24 с.
 5. Модель И. М., Модель Б. С. Профессиональная культура предпринимателя / И. М. Модель, Б. С. Модель // *Социологические исследования*, 1997. – № 10. – С. 8–16.
 6. Музалев. А. А. Профессиональная культура и ее роль в формировании профессиональных качеств специалистов в условиях профессионально-технической школы / А. А. Музалев// *Молодой ученый*. – 2014. – № 4.– С. 1040–1045.
 7. Мясоедов А. М. К вопросу о соотношении понятий «профессиональная культура» и «профессиональная субкультура» / А. М. Мясоедов // *Актуальные проблемы социально-гуманитарного знания. Научно-издательский центр «Социосфера»*. – 2012. – С. 47–49.
 8. Педагогічні умови формування професійної культури майбутніх учителів фізичного виховання: матер. наук-практ. конф. «Образовательное пространство и индивидуальность: современная дидактика, задания диагностики, оценка качества образования», (Одеса, 2009 р.) Інститут пед. АПН України, 2009. – 143 с.
 9. Новицкая Е. Н. Системный подход к формированию профессиональной культуры студентов педвуза(на материалах подготовки учителя музыки): дис.... канд. пед. наук /Новицкая Елена Николаевна. – Саратов, 2002. – 267 с.
 10. Педагогічні технології в неперервній освіті: монографія (С. О. Сисоєва, А. М. Алексюк, П. М. Воловик, О. І. Кульчицька та ін.) / За ред. С. О. Сисоєвої. – К. : Віпол, 2001. – 502 с.
 11. Семиченко В. А. Пути повышения изучения психологи / В. А. Семиченко. – К. : Магистр- S, 1997. – 124 с.
 12. Тарасенко Т. В. Реалізація педагогічних умов формування професійної культури майбутніх учителів-філологів / Т. В. Тарасенко // *Перспективи розвитку науки*. – 2011. – С. 130–134.
 13. Хмельницька О. І. Формування професійної культури у процесі магістерської підготовки / О. І. Хмельницька // *Духовність особистості: методологія, теорія та практика*. – 2014. – № 1(60). – С. 213.
-